

SELÇUKLU'DA BİR SOSYAL HİZMET KURUMU ÖRNEĞİ: KAYSERİ GEVHER NESİBE ŞİFAHANESİ

Recep ÇELİK*

Geliş Tarihi: 20.11.2017 Revize Tarihi: 23.12.2017 Kabul Tarihi: 27.12.2017

ÖZ

On birinci yüzyıldan itibaren, Türk devletlerinin kurulduğu yerlerde bazı sosyal merkezler yükselmeye başlamıştır. Anadolu'da Selçuklular da yerleştikleri topraklarda yeni sosyal hizmet kurumları oluşturarak toplumun kaynaşmasını ve halkın ihtiyaçlarının giderilmesini amaç edinmişlerdir. Bu amaçla mabet, medrese, mektep, imaret, zaviye, kütüphane ve Darüşşifalar gibi vakıf kurumlarını halkın hizmetine sunmuşlardır. Darüşşifalar, temelde, birer sosyal yardım kurumu olarak tesis edilen hastanelerdir ve en çarpıcı özellikleri bu hastanelerde hastaların tıbbi bakımlarının ve tedavilerinin parasız yapılmış olmasıdır. Bu yönüyle özel olarak Darüşşifalar, genel olarak tüm vakıf eserleri Türk devlet geleneğinde sosyal devlet anlayışının bir tür öncüsü olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Darüşşifa, Kayseri Gevher Nesibe Hastanesi.

A SOCIAL SERVICE CENTER IN SELJUKLU: KAYSERİ GEVHER NESİBE HOSPITAL

ABSTRACT

Since the eleventh century, some social centers have started to rise in places where Turkish states have been established. In Anatolia, the Seljuks established new social service institutions on the grounds they had settled and aimed at the integration of the society and the elimination of the needs of the people. For this purpose, they established such foundation institutions as temple, madrasa, school, imaret, zawiya, library for service of the people. *Darüşşifas* are basically the hospitals that are established as social welfare institutions and the most striking features are that the medical care and treatment of the patients are made free of charge in these hospitals. In this regard, all monuments built and institutions founded by foundations, particularly *Darüşşifas*, can be viewed as pioneering institutions which are reflections of social state approach in Turkish state tradition. .

Keywords: Social Services, Darüşşifa, Kayseri Gevher Nesibe Hospital.

GİRİŞ

İnsanoğlunun varlığından itibaren insanların yaşamını kolaylaştıran bilgi birikimi de oluşmaya başlamıştır. Bu bilgi birikiminin kurumsallaşması ile beraber dünyanın belirli bölgelerinde darüşşifalar, imarethaneler, medreseler, kervansaraylar gibi sosyal hizmet kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Günümüz modern toplumlarında bireyi ve tüm toplumu korumak amaçlı refah devletinin işleyişinin bir parçası olan sosyal yardım ve sosyal güvenlik uygulamaları tarihimizde vakıf müesseseleri olarak geliştirilmiş; önceleri eğitim ve

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, drrecepcelik@gmail.com

sağlık hizmeti ile başlayan bu hizmetler zaman içinde gıda, barınma, su, temizlik hizmetleri gibi alanlarla kapsam alanı genişlemiş, fonksiyonlarını artırmıştır.

İnsanların kaynaklara ve hizmetlere ulaşmalarını sağlamayı amaçlayan sosyal hizmet böylece insanların etkinliğini, verimliliğini, sorun çözme kapasitesini geliştirmeyi hedeflemiş, insanların hayatlarını kolaylaştırmıştır. İnsanların ve toplumların yer değişmesi ile beraber kaynaklar ve hizmetler de değişmiş, yeni hizmet birimleri oluşmaya başlamıştır.

Genel anlamda hastane olan darüşşifalar, bir vakıf müessesesi olarak, İslam dünyasında, ücretsiz olarak halkın sağlığı ile ilgilenen ve bunun yanında hoca-talebe ilişkisi içinde tıp eğitimi veren müesseselerdir. Darüşşifalar vakıf kültürü içerisinde önde gelen sosyal yardım kuruluşlarından birisidir. Vakıfların Allah rızasını kazanmak amacı ile taşınır ya da taşınmaz malların, vakfedenin amaçladığı doğrultuda insanların yaşamlarını kolaylaştırmak sosyal, ekonomik, sağlık, eğitim, gıda gibi belirli hizmetleri sunmak üzere tahsis edilmiş olduğunu biliyoruz. Bir hizmeti oluşturup mütevellî denetiminde toplum yararına tahsis edilen bu uygulamalar sosyal ve ekonomik hayatın şekillenmesinde önemli olmuşlar, yıllar içerisinde sosyal hizmet kurumları olarak gelişmişlerdir. İçinde birçok sosyal hizmeti barındıran vakıf müessesesinin ilk örnekleri sağlık ve eğitim alanlarında görülmektedir.

İslam tarihinde sağlık alanındaki ilk birim Emevi Halifesi I. Velid (705-715) tarafından (H. 86, M. 706) tarihinde Şam'da tesis edilmiştir. Türklerde İslami dönemde Orta-Asya'da ilk hastane, Karahanlı Böri Tigin Tamgaç Buğra Karahan'ın, Semerkant'taki evlerinden birini Darü'l-merza (hastane) olarak tahsis etmesi ile kurulmuştur. Darü'l-merza, dönemin diğer mimari eserlerinde olduğu gibi tipik dört eyvanlı Orta-Asya evi tarzındadır. Bu özellik daha sonraki Selçuklu darüşşifalarında da aynen kullanılmıştır.

Sadece eğitim değil, aynı zamanda barınma, sağlık hizmeti sunması, her yaşta ve gruptan öğrenciyi kabul etmesi ile fırsat eşitliği sağlaması açısından Selçuklulardaki Nizamiye medreseleri kendinden önceki medreselerden ayrılmaktadır (Çelik, 2016: 15). Dini eğitim yanında tıp eğitimi de veren bu medreselerden ilki Nişabur'da kurulmuş, bu medrese daha sonra Anadolu da Kayseri, Sivas, Aksaray, Çankırı, Tokat ve farklı birçok yerlerde kurulacak pek çok hastane ve tıp fakültesinin temellerini oluşturmuştur (Çantay, 2014: 15).

On birinci yüzyıldan itibaren Türk devletlerinin kurulduğu yerlerde sosyal merkezler yükselmeye başlamıştır. Öğrenim merkezleri olarak yükselen ve eğitimi sistematik hâle getiren bu merkezlerde dini eğitim yanında pozitif bilimler ve tıp eğitimi verilmeye başlanmıştır.

Selçuklu Türkiye'sinde sağlık kurumları için çok çeşitli isimler kullanılmıştır. Şifahane, maristan, bimaristan, darüssıhha, darülafiye, darüttıp, darülmerza, şifaiye, bimarhane, tumarhane olarak adlandırılan darüşşifalar (Çantay, 1992: 1-8; Kadioğlu-Kadioğlu 2011: 1-7) vakıf kültürü içinde eğitim, gıda, barınma hizmeti veren önde gelen sosyal yardım kuruluşlarından birisidir.

1. DARÜŞŞİFALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

On üçüncü yüzyılda Konya, Kayseri, Tokat, Sivas, Tokat, Çankırı, Amasya, Erzurum, Erzincan gibi birçok Selçuklu şehrinde darüşşifalar inşa edilerek sağlık hizmetleri kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu hastanelerin bir kısmının yanında tıp medresesinin de bulunması hizmet verecek hekim yetiştirilmesini sağlamıştır. Böylece hem halk sağlığı hizmeti verilmiş hem de tıp eğitimi sürdürülmüştür (Çantay, 1992: 2). Bu hastane ve tıp okullarının giderlerini karşılayacak vakfiyelerinin olması hizmetlerin devamlılığını sağlamış ve böylece vakıflar gelirleriyle asırlar boyu yaşamışlardır.

Anadolu Selçuklu dönemi darüşşifaları, eğitim yapıları olan medreselerin plan şemasına sadık kalınarak inşa edilmiş sağlık yapıları olarak meydana getirilmiştir. Mimari yapıları birbirine çok benzeyen eyvanlı ve ravaklı avlulu medrese şeklinde, büyük sağlam yapılar olarak inşa edilmişlerdir (Kılıç, 2012: 66). Mardin Eminüddin Maristanı, Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi, Sivas Darüsihhasası gibi bazı darüşşifalar bir bütün olarak içinde medrese, hamam gibi yapıların olduğu külliye olarak adlandırılan yerleşke içinde konumlandırılmıştır.

Selçuklu döneminde bu çok amaçlı külliyeler içinde ihtiyaç sahibi insanlara, birçok alanda yönlendirme yapılmıştır. İnsanların hayatını kolaylaştırma amacı ile hem temizlik, hem sağlık, hem de eğitim hizmeti aynı kompleks içinde verilmiştir. Darüşşifalarda yatarak tedavinin yanında, poliklinik hizmeti de verilmiş, şehirden gelip geçenlere ücretsiz tedavi olanağı sağlanmıştır (Altıntaş, 2012: 42). Aynı zamanda çok kültürlü, çok dinli bir yapısı olan Selçuklu'da bu hizmetlerden Müslüman olan olmayan, kadın, erkek, çocuk, sivil, asker herkese açık kuruluşlar olarak hizmet vermişlerdir.

2. KAYSERİ GEVHER NESİBE ŞİFAHANESİ

Darüşşifaları en yalın haliyle halka sağlık hizmetlerinin sunulduğu yer olarak tanımlamak mümkündür. Şifahane, maristan, bimaristan, darüsihha, darülafiye, darültıp, darulmerza, şifaiyye, bimarhane, tımarhane olarak adlandırılan sağlık yapılarının tümü aynı anlam içinde kabul edilmekte ve genel manada şifa yurdu anlamında darüşşifa adı tercih edilmektedir (Çantay, 1992: 1-2).

Gevher Nesibe Şifahanesi, Anadolu Selçuklularının ilk sağlık kuruluşudur. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından, tüberkülozdan vefat eden kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine, darüşşifa ve tıp medresesini içerecek şekilde 1206'da inşa edilmiştir. Anadolu sınırları içerisinde Türkiye Selçukluları tarafından bir kadının arzusu ile inşa edilen Gevher Nesibe Darüşşifası, aynı zamanda Türkiye'deki ilk tıp fakültesi olmasından dolayı da Türk tıp tarihinin en önemli müesseselerden birisidir (Ünver 1966: 13). Hem hastane hem tıp okulu özelliği ile Selçuklularda çok amaçlı ilk külliye yerleşkesidir. Bu yapı Anadolu'da Mardin'den sonra inşa edilen ilk darüşşifa olmakla birlikte daha sonra inşa edilecek darüşşifalara örneklik teşkil etmiştir (Tekiner, 2006: 53; Yılmaz, 2013: 27-28).

Anadolu'daki ilk tıp merkezi şeklinde nitelenen Gevher Nesibe Tıp Medresesinde aralarında Ebubekir, Gazanferi, Ali Şinasî, Ebu Salim İbni Kübra, Yakubi, Şücauddin Ali Bin Ebu Tahir, Seyit Samet'in de bulunduğu birçok hekim yetişmiştir.

Hastanenin ilk kadrosunda biri başhekim olan 2 hekim, 1 cerrah, 1 göz doktoru, 1 eczacı ve 1 idarecinin olduğu, hastanenin yapıldığı yıllarda Konyalı Hekim Ebubekir'in Kayseri'de görev aldığı ve başhekimlik yaptığı bilinmektedir. Bu sırada Konya'da başhekimlik yapan Ekmelüddin Müeyyed ile Kayseri'de çalışan hekim Ebubekir'in iletişim içinde oldukları bilgisi, sağlık kuruluşlarının başkent Konya'dan idare edildiğini de göstermektedir (Doğan, 2013 :434).

Uzun yıllar hizmet verdikten sonra depremler ve sahipsizlik nedeniyle harabe hâline gelen Gevher Nesibe Darüşşifahanesi hakkında ilk bilgiler dönemin İstanbul Müzeler Müdürü Halil Edhem'in "Kayseri Şehri" isimli kitabında (1918) yer almaktadır. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifasına ait kitabeden burada bahsedilmiştir. Daha sonra özellikle 1950'li yıllarda bu yapı ile ilgili yayınların sayısı artmış, o tarihlerde çeşitli onarım ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Yapı 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi'nin bir kolu olarak hizmete açılmış, ardından Erciyes Üniversitesi'ne devredilmiştir (Tekiner, 2006: 66). Daha sonra 11 Mart 1982 yılında "Kayseri Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi" hâline getirilmiştir. Ayrıca 2006 yılında önemli bir restorasyon çalışması daha yapılmıştır. Yapı hâlen tıp müzesi olarak hizmet vermektedir.

2.1. Mimari Yapı

Bir koridorla birbirine bağlanan darüşşifa ve medrese eğitim ve uygulamada birbirini tamamlamaktadır. Yaptıran Selçuklu sultanına ithafen "Giyasiye" ismi verilen medresede tıp eğitimi verilirken, "Şifaiye" denilen hastanede öğrenciler tıp eğitiminin uygulamasını görmektedirler. Medrese ve hastane yan yana olduğu için halk arasında bu darüşşifaya genellikle Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası, Kayseri Şifaiyesi, Kayseri Tıbbiyesi, Şifa Hatun Medresesi, Giyasiye, Giyasiye ve Şifaiye, Gevher Nesibe Hastanesi, Darüşşifa Medresesi gibi farklı isimlerle de adlandırılmaktadır (Yılmaz, 2013: 34-36).

Bitişik iki ayrı yapı olarak kurgulanan hastane ile tıp medresesi açık avlulu, avluları dört yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlı plan tipindedir. Ayrı avlulara, revaklara, eyvanlara ve diğer birimlere sahip darüşşifa ve medrese, içten avlularının kuzeyindeki bir koridor ile birbirlerine bağlanmıştır. Darüşşifanın batısında bugünkü hastanelerde olduğu gibi bir koridor çevresinde sıralanmış, kareye yakın dikdörtgen planlı eş büyüklükte dokuz hasta odası bulunur (Çantay, 1992: 2).

Mimarı bilinmeyen bu darüşşifa, Kayseri ve çevresindeki diğer Selçuklu eserlerinde olduğu gibi yapı temelinden, dam ve kubbesinin külah ucuna kadar taş malzemeden inşa edilmiştir. Darüşşifa taç kapı, medrese kısmı (Giyasiye), hastane kısmı (Şifaiye) ve kümbet kısmı olmak üzere dört bölümdür. (Tekiner, 2006: 78).

Darüşşifalar ve tıp medreseleri eğitim ve sağlık yapıları içinde incelenmektedir. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi örneğinde iki yapının bitişik tasarlanması, teorik ve uygulamalı tıp eğitimine olanak sağlamış; bu tıp medresesi hastane birlikteliği günümüzün tıp fakültelerine örnek olmuştur (Doğan, 2013: 439).

2.2. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Sosyal Hizmet

On üçüncü yüzyıl başında henüz Kayseri'deki sağlık-eğitim külliye yerleşkesi gibi bir kompleks ne Anadolu Selçuklu başkenti Konya'da ne de Sivas'ta yoktur. On üçüncü yüzyılın ilk yıllarında böyle bir sağlık-eğitim yapısının ortaya çıkması, Büyük Selçuklu vezirlerinden Nizamülmülk'ün yapılandığı medrese eğitim sisteminin Anadolu'daki şahididir (Çantay, 2006: 13). Dönemi itibari ile Sivas ve Konya dışında teorik tıp bilgilerinin öğretildiği ve pratik bilgilerin uygulandığı, hastaya poliklinik hizmeti verilirken usta-çırak yöntemi ile hekim yetiştirilen ilk Anadolu Selçuklu sosyal hizmet birimidir. Bazı merkezlerde tıp medreseleri ile hastaneler yan yana yer almaktadır. Bu durum günümüzde öğrencilere hasta başında uygulamalı tıp eğitimi verilen eğitim araştırma hastanelerinin ilk nüvelerinin Selçuklu'da oluşmaya başladığını düşündürmektedir.

Finansmanı vakfiyelerden elde edilen gelirlerle karşılanan darüşşifalar, bu sayede uzun yıllar boyunca ihtiyaç sahibi insanlara ve topluma yardımcı olabilmıştır. Kurulduğu bölge ve çevresinde hem poliklinik hizmeti sunmuş hem de sağlık eğitimi ile insanları bilinçli bir şekilde yönlendirmiştir. Sosyal hizmeti en geniş şekilde uygulayan kurumlardan biri olan darüşşifalar devletlerin yıkılışına kadar hizmetlerine devam etmiştir.

Diğer birçok İslam ülkelerinde kurulan darüşşifalarda olduğu gibi Selçuklu darüşşifalarında da hastalar zengin, fakir, din, dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın tedavi edilmekteydiler. Bu hastanelerde hastaların tedavisi ücretsiz yapılırken ilaçlar ve yiyecekler de hastalara bedelsiz verilirdi (Çantay, 1992: 4-6). Darüşşifaların vakfiyelerinden bu dönemde hastaların ayaktan ve yatarak tedavileri yapılmış, belirli günlerde poliklinikler yapılarak hastaların ihtiyacı olan ilaçlar ücretsiz olarak darüşşifaların eczacıları tarafından hastalara sunulmuştur. Böylece hiç kimse yoksul olduğu, parası olmadığı için sağlık bakımı gereksiniminden, poliklinik hizmetinden mahrum bırakılmamıştır. Bu hizmetlerle Selçuklu Türkiye'sinde sağlık hizmetlerinde sosyalizasyonun ilk örnekleri yaşanmış, ülke içinde sağlık hizmetlerinde ayırım yapılmayarak eşitlikçi politikalarla hizmet sağlanmıştır (Yılmaz, 2013: 40-43).

Gevher Nesibe Şifahanesinde bazı Anadolu darüşşifalarında olduğu gibi psikolojik rahatsızlıkları bulunan hastalar için yapılmış ayrı bir bölüm bulunmaktadır. 18 odadan meydana gelen bu kısmın adı bimarhanedir. Bu kısım kuzey-güney istikametinde orta koridorda sağlı sollu küçük odalardan oluşmaktadır. Hasta odalarının eyvan kavislerinde karşılıklı ikişer delik bulunmaktadır ki bunların o dönemde uygulanan müzik tedavisi ya da telkin tedavisi amacıyla yapıldığı düşünülmektedir (Tekiner, 2006: 72). Yapının mimari özelliği müzikle tedavi yapıldığını doğrular niteliktedir. Bimarhanelerde hastaların özel hastane elbisesi ile yattığı, hekimler tarafından tedavi edildikleri, ilaç ve yemeklerinin önlerine getirildiği ve hasta bakım hizmetleri açısından bugünkü modern hastane formunda oldukları bilinmektedir. Aynı dönemde Batı dünyasında akıl hastalarının toplumdan uzaklaştırıldığı, işkencelere uğradığı düşünüldüğünde darüşşifada bimarhane bölümünün bulunması son derece çarpıcıdır.

SONUÇ

Medreselerin, darüşşifaların, kütüphanelerin gelişimi toplumun kültürü, inançları, yaşam biçimi, eğitim, sağlık, sosyal politikalarla birebir ilişkilidir. Anadolu Selçuklu Devleti de Selçuklu Devleti'nin bir devamı olarak belirli sosyal kurumlar oluşturarak insanların yaşamlarını kolaylaştırmış, sorunlarına çözüm aramıştır. Anadolu'ya yeni yerleşmiş insanların ve tüm toplumu koruma amaçlı refah devletin işleyişinin bir parçası olan sosyal yardım ve sosyal güvenlik uygulamalarının ilk formlarını uygulamaya koymuştur. İslam medeniyetinden alınan vakıf müesseselerini geliştirmiş, önceleri eğitim, sağlık hizmeti ile başlayan bu hizmetler zaman içinde gıda, barınma, su, temizlik hizmetleri gibi alanlarla kapsam alanı genişlemiş, fonksiyonlarını artırmıştır.

Batıda sosyal devlet ve sosyal hizmetler, toplumun ihtiyaçlarının artması, insanların sorunların altında ezilmeye başlaması sonucu bir arayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Toplum, sosyal devleti zorlamış, sosyal hizmetler de bunun sonucunda yapılanmaya başlamıştır. Oysa Anadolu'da sosyal hizmetler vakıf müessesesinin oluşturulmasıyla yarı özerk yapılar içerisinde uzun yıllar boyunca varlıklarını korumuşlar, insanların hayatlarını kolaylaştırmaya yardım etmişlerdir.

Vakıf müesseselerinden biri olan dürüşşifalar, Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası örneğinde olduğu gibi Kayseri ve çevresinde ücretsiz olarak halk sağlığı hizmeti vermiş, sağlık hizmetlerinde ayırım yapılmayarak eşitlikçi politikalarla hizmet sağlanmıştır. İnsanlar yoksul olduğu, tedavi giderlerini karşılayamadığı için bu hizmetlerden mahrum bırakılmamıştır. Bu durum Selçuklu Türkiye'sinde sağlık hizmetlerinde sosyalizasyonun ilk örnekleri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası gibi Anadolu Selçuklu'da yaklaşık olarak yakın dönemde kurulan darüşşifalar temelde birer sosyal yardım kurumu olarak tesis edilen hastanelerdir ve en çarpıcı özellikleri bu hastanelerde hastaların tıbbi bakımlarının ve tedavilerinin parasız yapılmış olmasıdır. Bu yönüyle özel olarak Darüşşifalar, genel olarak tüm vakıf eserleri sosyal devlet anlayışının bir tür öncüsü olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acıduman, A. (2010). Darüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri-Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özelinde, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası* 63(1). s. 9-15.
- Altıntaş, A. (2012a). "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Tıp ve Darüşşifalar", *Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler* (ed. Kılıç, A.). Diasan Basım. s. 61-64.
- Altıntaş, A. (2006) *Gevher Nesibe Maristanı Kaynak Bilgileri ve 1956'daki Tamiratu*. IX Türk Tıp Tarihi Kongresi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çantay, G. (ed) (1992), *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çantay, G. (2006), *Gıyaseddin Keyhüsrev ve Tıp Medresesi ve Gevher Nesibe Darüşşifası'nın Yeniden Değerlendirmesi*, IX Türk Tıp Tarihi Kongresi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çelik, R. (2016), *Sosyal Hizmet Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Doğan, Ş. N. (2013), Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri-Darüşşifalarından Örnekler, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* 28(2), s. 429-443.
- Döğer, F. Kurum, M. (2012). Tıp Tarihi Müzeleri. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*. 13(1): s. 43-46
- Erkan, M, Şahin S. (1982). *Türklerde Müzikle Ruh ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi*. Kayseri Üniversitesi Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri. Kayseri 11 – 13 Mart 1982. s. 572-579.
- Ünver, A.S. (1940) Selçuk Tababeti. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kemaloğlu, M. (2014). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Darüşşifalar. *Hikmet Yurdu, Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. Cilt 7. Sayı 13. s. 289-301.
- Köker, A. H. (1991). *Gevher Nesibe Tıbbiyesinde Çalışan Hekimler ve Müderrisler*. Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi. Kayseri.
- Kılıç, A. (2012). *Şifahanelerde Mimari Yapı, Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*. Diasan Basım. s. 65-69.
- Saygın, T. Songur, H. (2014). Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kuruluşlarının Değişimine Genel Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı:19
- Şevki, O. (1991). *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tekiner, H. (2006). Gevher Nesibe Darüşşifası. Kayseri: Bölge Kayseri Eczacı Odası.
- Tekiner, H. (2006). *Gevher Nesibe Darüşşifası Ortaçağda Öncü Bir Tıp Kurumu*. Ankara: Kalkan Mat.
- Yılmaz, S. (2013). *The Prominent Health Institutions (Darü's-şifas) and Their Functions in Anatolia From Turkic Conquest the Ottoman Era*. Ankara: Bilkent University.